

İŞĞALDAN AZAD OLMUŞ DAĞLIQ QARABAĞ VƏ QONŞU ƏRAZİLƏRDƏ HALİCTİDAE (HYMENOPTERA, APOIDEA) FƏSİLƏSİ ARIKİMİLƏRİ

Gülər Hüseynzadə

AMEA-nın Zoologiya İnstitutu

Arkimilərin biogeosenozlarda əsas rolu bitkilərin tozlandırılmasıdır. Halikt arıları Yer Kürəsinin bütün zonalarında ən kütləvi tozlandırıcılardır. Onlar təbiətin qeyri əlverişli şəraitinə qarşı davamlıdır. Bu, onların bəzi bioloji xüsusiyyətləri ilə əlaqədardır: hiss orqanlarının və uçuş aparatının yaxşı inkişaf etməsi onlara təhlükəli, qeyri əlverişli yerlərdən uzaqlaşmağa imkan verir və onlar qısa müddətdə yeni məskunlaşma yerlərini tapıb zəbt edirlər.

İşğaldan azad olunmuş Qarabağ və qonşu ərazilərdə ən son entomoloji tədqiqatlar 1983-cü ilə təsadüf edir. Halictidae fəsiləsi arkimiləri üzrə materiallar AMEA-nın Zoologiya institutunun görkəmli alimləri İ.Yevstropov (1929), A.Boqaçev (1933,1934,1940), N.Yakovleva (1941,1947), X.Əliyev (1977-1980), R.Əfəndi (1983) tərəfindən toplanmışdır. Toplanma məntəqələri – Şuşa (Qaybalı, Lisoqors), Kəlbəcər, Laçın, Ağdərə (Yuxarı Çaylı, Şıxarx, Talış kəndləri), Füzuli (Horadiz şəhəri, Qoçəhmədli, Kürdmahmudlu kəndləri), Ağdam, Tərtər, Zəngilan (Vejnəli kəndi).

Göstərilən ərazilərdən 80-ci illərdək Halictidae fəsiləsinin 13 cinsinə aid 49 növ qeyd edilmişdir: *Halictus* cinsindən 10 növ (*Halictus vestitus*, *H.sexincinctus*, *H.patellatus*, *H.tetrazonius*, *H.maculatus*, *H.setulosus*, *H.scardius*, *H.quadricinctus*, *H.resurgens*, *Halictus simplex*), *Lasioglossum* – 12 (*Las.discum*, *Las.fallax*, *Las.leucozonius*, *Las.laevigatum*, *Las.lativentre*, *Las.tadschicum*, *Las.aegypticollum*, *Las.zonulum*, *Las.xanthopus*, *Las.denticole*, *Las.alievi*, *Las.majus*), *Evyllaeus* – 7 (*Evyllaeus marginatus*, *Ev.minutissimus*, *Ev.clypearis*, *Ev.sexstrigatus*, *Ev.politus*, *Ev.malachurus*, *Ev.lucidulus*, *Seladonia* – 3 (*Seladonia smaragdulus*, *Seladonia subauratus*, *Seladonia varipes*, *Vestitohalictus* – 1 (*Vestitohalictus radoskovskii*), *Sphecodes* – 6 (*Sphecodes monilicornis*, *Sphecodes alternatus*, *Sphecodes gibbus*, *Sphecodes punctipes*, *Sphecodes gracilior*, *Sphecodes pellucidus*, *Ceylalictus* – 1 (*Ceylalictus variegates*), *Nomiides* – 1 (*Nomioides minutissimus*), *Nomia* – 5 (*Nomia diversipes*, *Nomia unidentata*, *Nomia squamata*, *Nomia lutea*, *Nomia innesi*, *Halictoides* – 1 (*Halictoides dentiventris*), *Rhophitoides* – 1 (*Rhophitoides canus*, *Rophites* – 1 (*Rophites foveolatus*), *Systropha* – 1 növ (*Systropha planidens*).

Halictidae fəsiləsi arkimiləri Qarabağda dağlıq-meşə, dağlıq-çöl qurşaqlarının subalp çəmən və çöl, yüksək dağlıq çəmən-çöl, alçaq və orta dağlıq çöl və quruçöl landşaftlarında daha çoxsaylıdır və yüksək növ zənginliyinə malikdir. Meşə qurşağında haliktlər alt yarusun ot və ağac-kol bitkilərinin, meşə talaları və meşəətrafi çəmənliklərin otlarının tozlanmasında aktiv iştirak edir. Otlarlarda bir çox qiymətli yem otlarının, həmçinin entomofil kənd təsərrüfatı bitkilərinin 80-90%-nin tozlanması polıtrof olan və ictimai həyat tərzinə malik halikt arılarının payına düşür.

Əlbəttə ki, 30 ildən artıq müddətdə işğal nəticəsində Qarabağın təbii landşaftlarına da böyük ziyan dəymiş, hektarlarla meşə ərazilərinin, qoruqların talan edilməsi, otların yararsız hala gətirilməsi və s. buradakı biomüxtəlifliyə ciddi mənfi təsirinə göstərmişdir.

Alimlərimizin qarşısında çox çətin və məsuliyyətli vəzifələr durur. İlk növbədə Qarabağda biomüxtəlifliyə vurulmuş ziyan qiymətləndirilməli, geniş monitorinqlər aparılmalı, daha sonra onun bərpası yolları işlənib hazırlanmalıdır.